

Cercetare etnolingvistică asupra denumirilor balcanice ale Căii Lactee

1. Analiza astrinimelor balcanice populare arată că popoarele balcanice cunosc Venus, Ursa-Mare, Pleiadele, Orion și Calea Lactee, și mai puțin Ursa-Mică, Sirius, Lebăda etc. Se poate observa că modelele onomasiologice și denumirile lui Venus, Ursei-Mari și Pleiadelor sunt de obicei foarte arhaice, pe când pentru Orion și Calea Lactee sunt caracteristice denumiri și modele relativ mai târzii, mai noi¹. Această observație ne duce la presupunerea că Orion și Calea Lactee au fost delimitate mai târziu pe cer și, prin urmare, mai târziu denumite în comparație cu Venus, Ursa-Mare și Pleiadele. De aceea, în denumirea lui Orion și a Căii Lactee se pot observa unele rezultate foarte interesante ale contactelor lingvistice și culturale balcanice.

În contribuția de față voi prezenta pe scurt momentele principale dintr-o cercetare vastă asupra denumirilor balcanice ale Căii Lactee².

Denumirilor Căii Lactee le sunt dedicate multe cercetări³, dar nici una nu cuprinde toată aria balcanică, care aici este privită în legăturile ei cu regiunile vecine. În lucrările existente, denumirile Căii Lactee sunt analizate de obicei numai în cadrul unei limbi balcanice și adeseori compararea cu limbile înrudite și limbile vecine, ca și metoda etnolingvistică și cea areală lipsesc.

2. În legătură cu denumirile Căii Lactee și legendele despre ea în Balcani, se delimitează în general două arii de răspândire: 1) aria centrală, mai recentă, cu interpretări ale Căii Lactee ca „paie împrăștiată”; 2) aria periferică, arhaică, în care interpretările ca „paie” lipsesc.

3. Aria sud-est europeană a reprezentărilor Căii Lactee ca „paie împrăștiată” este foarte întinsă și include multe limbi: ea cuprinde teritoriile limbilor bulgară și sârbocroată, partea de vest a teritoriului dacoromân, dialectele aromân și meglenoromân, limba maghiară, albaneza de nord, turca și o parte din dialectele grecești. În afara Peninsulei Balcanice, această reprezentare există în Sardinia, Asia Mică, regiunea munților Caucaz, partea de sud-vest a Asiei, Peninsula Arabică, Africa de Nord și de Est, caracterizând unele limbi turanice, iranice și semitice, armeană (unde este atestată cel mai devreme – în sec. VII) și unele limbi caucaziene și africane de nord.

În cadrul vastei arii sud-est europene, în privința tipurilor de denumiri și legende, se pot delimita câteva zone.

3.1. La sud se situează zona prezentării „popă hoț”, după care Calea Lactee s-a format din paiele pe care un popă le-a furat și, ducându-le, le-a împrăștiat în

drumul său. Această interpretare este caracteristică mai ales pentru greci – ea este atestată în Macedonia, Epir, Elada Centrală și Peloponez, și în plan lingvistic își găsește expresia în forma internă a astronimului „paiete popei / paiete preotesei”: *To ahiro tou papa. Tis papadias tahera*. Din greacă, acest model onomasiologic, împreună cu legenda respectivă, a pătruns în dialectele bulgare de sud-vest (și tot așa în unele localități din Bulgaria de Nord) – *Popova slama, Popuvă pl'avă*, ca și unele dialecte albaneze meridionale.

3.2. Cea mai întinsă este zona centrală, unde Calea Lactee e privită ca paiete pe care un fin le-a furat de la nașul său și pe drum le-a împrăștiat. Pe întregul teritoriu lingvistic bulgar și pe cel sârbocroat, în dialectele albaneze de nord, în dialectele grecești din Epirul de Nord și din insula Corfu, numele Căii Lactee are forma internă „paiete nașului”, iar legenda respectivă povestește despre finul-hoț: bulg. *Kūmóva (ta) slama, Kaltatova slama, Krāšnikuva slama*; sârbocr. *Kumova slama*; alb. *Byku i kumarës, Kaste e koumpterit, Sana e kumarës*; gr. *Tou koumparou tahera, To ahero tou nounou*.

Denumirile românești legate de interpretarea „furt de la naș” sunt *Calea finului*, *Calea / Drumu nașului* și sunt răspândite în Banat (mai ales în partea lui cea mai de sud și cea mai de vest) și în Dobrogea, iar la meglenoromâni astronimul este *Drumu mămușului*. La aromâni interpretarea este încorporată numai în legendă, dar nu există un termen corespunzător. Și, în plus, în legendă este vorba nu despre paiete furate, ci despre lapte furat – fapt care probabil se datorește dorinței de a fi explicată denumirea aromână *Calea laptilui*, folosită paralel cu *Călea a pâl'ilor*. Și la găgăuzi legenda de tipul „furt de la naș” (*Saman jolu*) se leagă cu o denumire cu formă internă „calea paielor”.

3.3. Zona de nord se caracterizează cu imaginea „un țigan (a furat și) a risipit paiete” și cuprinde unele dialecte maghiare de sud-vest și altele pe teritoriul României, ca și graiurile dacoromâne din Banatul de Nord, Crișana și Transilvania. Pe plan lingvistic, această imagine se realizează în termeni care au drept component etnonimul *țigan*: mag. *Cigány-szuómázás* (cuvânt cu cuvânt: „paiete țiganului”), *Cigányok útja* (cuvânt cu cuvânt: „drumul țiganului”) etc.; rom. *Paiete țiganului*, *Țiganii cu paiete*, *Calea / Drumu țiganului* etc.

3.4. La vest este răspândită reprezentarea că un sfânt (de obicei Sf. Petru) a risipit paiete. Această reprezentare se oglindește nu numai în legende, dar și în termenii croați (*Petrova slama*) și maghiari (*Szempétőrszómájo*) cu forma internă „paiete Sfântului Petru”.

3.5. Legendele și denumirile în care nu se precizează cine (a furat și) a risipit paiete se întâlnesc în toată aria interpretărilor Căii Lactee ca „paiete”. Sunt însă deosebit de caracteristice pentru părțile ei de nord și de est. Forma internă „calea / cărarea de paiete” este foarte răspândită în turcă și găgăuză (tur. *Saman yolu, Samanyalği, Samanyolaği*, găg. *Saman Jolu*), dar se întâlnește des și în maghiară, în dacoromână și aromână (mag. *Szómásút, Szóma potyogatott út, Szénahordó út, Szalmászekérút, Pazdorgyás út*, dr. *Calea paielor*, *Calea de paiete*, *Drum(u) cu (de) paiete(le)*, *Cărarea de paiete*, *Dâra de paiete*, ar. *Călea a pâl'ilor*, și este foarte rară în bulgară și în greacă.

În grupul denumirilor „neutre“ includem și termenii cu formă internă „paiete“, întâlniți pe tot teritoriul bulgar [*Slama (ta)*, (*Pl'ava(ta)*] și rar în sârbocroată și română, ca și denumirea românească *Caru cu (de) paie*, și cele turcești – *Samandöken*, cuvânt cu cuvânt: „împrăștiere de paie“, și *Samanuğrisi*, cuvânt cu cuvânt: „hoț de paie“.

3.6. Datele areale permit, într-o serie de cazuri, să se urmărească drumurile diferitelor modele onomasiologice. Compararea distribuției areale a diferitelor denumiri pentru *naș* cu distribuția areală a lexemelor cu sensul de „naș“ ca element al numelor Căii Lactee arată că în bulgară termenii cu forma internă „paiete nașului“ s-au răspândit din vest spre est. Referitor la denumirile românești legate de reprezentarea Căii Lactee ca *paie* s-au exprimat câteva păreri: că au pătruns în română din maghiară⁴, că prezintă o adaptare locală a unui tip de denumire balcanic de origine răsăriteană, răspândit în Peninsula Balcanică măcar parțial prin filieră turcească⁵, ori că provin din sârbocroată⁶. După părerea noastră, în română această interpretare a pătruns pe două căi – din sârbocroată provin denumirile din sudul Banatului cu forma internă „paiete“ sau „drumul nașului / finului“, iar din maghiară au venit denumirile care au drept component etnonimul *figan*, răspândite la nordul celor care conțin elementul „naș“ sau „fin“. În ce privește maghiara, se pot presupune tot două căi de pătrundere: din sârbocroată (pentru tipul „un sfânt a risipit paiete“) și probabil din turcă (pentru forma internă „drumul de paie“). În legătură cu răspândirea astronimelor cu forma internă „paiete nașului“ în dialectele albaneze de nord, se impune părerea că aceste astronime au pătruns din dialecte sârbești. Situația din găgăuză este probabil rezultatul împrumutării numelui turcesc *Saman yolu* și a legendei bulgărești „furt de la naș“. Cu modelul „popă hoț“, greaca a influențat dialectele bulgare de sud-vest și cele albaneze de sud. Pe de altă parte, răspândirea denumirilor grecești cu formă internă „calea paielor“ în partea orientală a teritoriului lingvistic grecesc le pune fără dubiu în legătură cu astronimele turcești respective, iar întrebuintarea denumirilor grecești cu forma internă „paiete nașului“ pe insula Corfu și în Epirul de Nord arată că au pătruns probabil din dialectele bulgare din Macedonia. Astfel, Balcanii prezintă o imagine complicată de interferențe lingvistice și culturale bi- și multilaterale.

3.7. Fără cartografierea detaliată a întregii arii de răspândire (și în afara Balcanilor) a interpretărilor Căii Lactee ca „paie“, nu este posibil să se rezolve problema provenienței inițiale a acestor interpretări. Din perspectiva balcanică însă prezintă interes întrebarea: care popor a adus această imagine în sud-estul Europei? Analiza areală a datelor din lingvistica bulgară arată că în bulgară această imagine s-a răspândit din vest spre est, și nu din est spre vest, cum era de așteptat, dacă ea ar fi venit de la turci. Vom menționa, de exemplu, cazul cu astronimele de tipul bulg. *kervantijka* pentru „Sirius“, care fără îndoială este adus în Balcani de către turci – se poate urmări ușor răspândirea acestor astronime din est spre vest. Din cauză că datele turcești, albaneze, grecești și sârbocroate nu sunt îndeajuns caracterizate în plan geografic și din cauza lipsei de cercetări asupra tipurilor areale ale împrumuturilor turcești pe teritoriul lingvistic bulgar și în general în limbile balcanice, în etapa actuală n-ar trebui să renunțăm la ipoteza turco-otomană. Totuși,

propunem și o altă posibilitate: această interpretare să fi fost adusă în Balcani de către cei 14.000 (30.000) de perși, stabiliți în anul 838, în frunte cu Teofoba, în regiunea Vardarului de Jos. Pentru sec. al IX-lea aceasta a fost o populație numeroasă care, treptat, a fost asimilată de către slavii bulgari, cărora le-a transmis (probabil împreună și cu alte trăsături ale sale specifice) reprezentarea Căii Lactee ca „paie furate și risipite“. De la slavii bulgari această reprezentare a pătruns la sârbi, albanezi și greci. Interpretările „furt de la naș“ și „popă hot“ sunt variante balcanice ale interpretării generale despre paiele furate și risipite. Aceste variante arată că pentru popoarele balcanice păcatele cele mai mari sunt furtul de la naș și furtul făcut de un popă.

4. Aria marginală arhaică, în care interpretările ca „paie“ lipsesc, se formează la nord de denumirile românești *Drumul robilor*, *Calea lui Troian*, *Calea lapteului* etc., la sud de modelul onomasiologic grecesc „râul Iordan“ și la vest de denumirile slovene cu formă internă „cale romană“.

4.1. În graiurile românești din Muntenia, Oltenia, Dobrogea și Moldova se folosește denumirea *Drumul / Calea robilor*, cu care este legată legenda despre Calea Lactee ca un drum după care s-au orientat spre casă robii, fugind noaptea de tătarii, căpcăunii sau turcii care i-au robit. În vasta arie a denumirii *Calea robilor* se plasează două arii separate – sudică și nordică – cu denumirile *Troianul (cerului)* (numai în sud), *Căru lu strojân*, *Căru lu trojân* (în Maramureș) și *Drumu / Calea / Cărarea lui Troian*. Acești termeni sunt răspândiți mai compact în Maramureș, în Transilvania de sud-est, în Muntenia de vest și de nord, și tot așa în puncte izolate din Oltenia, Banat, Moldova și Bucovina. Ei sunt legați de câteva legende diferite: după acest drum s-au orientat robii daci, prizonieri ai împăratului Traian, întorcându-se de la Roma în Dacia; sau: pe drumul acesta împăratul Traian și-a dus robii într-o altă țară, unde le-a dat pământ etc.

Legenda despre robii fugiți reflectă evenimente istorice diferite – cucerirea Daciei de către împăratul Traian, invazia tătarilor, cucerirea Peninsulei Balcanice de către turci. Gruparea variantelor tătare în Moldova și a celor turcești în Oltenia și Moldova de sud reflectă destinul istoric diferit al țărilor române.

Astronimele sus-amintite și legendele corespunzătoare nu sunt cunoscute altor popoare, cu excepția sârbilor din Negotinska Krajna, care desigur le-au primit de la români. După toate aparențele, acest tip de astronime și legende lipsește la aromâni, meglenoromâni și istoromâni.

În tradiția populară română (astronime populare, toponime, legende, colinde), împăratul Traian este una din figurile importante. În toponimie, valurile cu șanț și drumurile vechi sunt atribuite de obicei împăratului Traian. Legătura împăratului Traian cu valurile și drumurile se vede și în sensurile substantivului *troian*. Compararea ariilor de răspândire a denumirilor Căii Lactee, legate de împăratul Traian, cu valurile cu șanț (printre care și cele două foarte cunoscute *Brazda lui Novac* de nord cu numele popular *Troian*, și *Brazda lui Novac* de sud cu numele populare *Brazda lui Iorgovan*, *Valul lui Traian*, *Troianul*, arată că aria meridională de astronime urmează linia celor două valuri. Aceasta dovedește proveniența astronimelor de la toponimele respective. Deosebit de con-

vingător este faptul că astronimul *Troianul*, *Troianul cerului* se întâlnește numai în aria de sud, adică acolo unde se găsesc valurile numite *Troianul*. Această coincidență în răspândirea astronimelor și toponimelor se observă și în cazul astronimelor *Troianul*. *Drumul lui Troian*, folosite pe malul Oltului – drumul pe malul Oltului s-a numit *via Traiana* și acum este păstrat cu numele *Calea Troianului*. Mecanismului formării astronimului de la toponim constă în asemănarea Căii Lactee cu drumul terestru sau cu valul pe care este și un drum pentru soldații de gardă. La această asemănare contribuie și orientarea vest-est a valurilor *Troian*, care coincide cu orientarea preponderentă a Căii Lactee. Denumirea Căii Lactee prin transferul numelui unui drum terestru este larg răspândită (compară germ. *Frankfurter Strasse*, *Strasse nach Aachen*, *Nierenbergerpatweg*, *Koelsche Strasse*, ital. *La vie' tra Napul e Rrome*, *La vije tra Ascul' e Rrome*). Un exemplu grăitor pentru asemenea transfer este denumirea cu forma internă „cale romană”, „cale spre Roma”, care este foarte populară în limbile romanice, în unele dialecte germane, în cehă și slovenă (unde este chiar principala denumire). Din cauza atribuirii drumurilor romane împăratului Traian, astronimele românești *Drumul lui Troian* și *Troianul* pot fi privite ca variante ale denumirilor cu forma internă „cale romană”. Tot așa, denumirea olandeză *Brunelstroet*, literal „drumul Brunhildei”, reprezintă un transfer al numelui obișnuit pentru drumurile romane asupra Căii Lactee. Prin urmare, putem conchide că aria dacoromână a „denumirilor Traiane” ale Căii Lactee poate fi privită ca partea cea mai estică din vasta arie a formei interne „cale romană”.

Alte trei denumiri ale Căii Lactee aruncă, după părerea noastră, lumină asupra etimologiei și fazelor precedente din dezvoltarea celei mai răspândite denumiri a Căii Lactee – *Calea / Drumul robilor*. Este vorba de astronimul *Calea orbilor*, răspândit mai ales în Moldova de sud și Muntenia de est; de astronimul *Orbu cerului*, atestat o singură dată în satul Horgești, județul Bacău, ca și de astronimul *Crângul cerului* – înregistrat în patru localități din Moldova. Iată ipoteza noastră: în latină, după modelul vechi grecesc (gr. v. *Galaktos kiklos*, *Galaktios kiklos*, o *Galaksias kiklos*), s-au folosit în unele denumiri ale Căii Lactee lexemele *Circulus*, *Circus*, *Orbis [lacteus]*. Ca nume ale Căii Lactee, aceste lexeme nu s-au păstrat în limbile romanice. Însă, după părerea noastră, în primul component al astronimului *Orbu cerului* se ascunde chiar lat. *orbis* „cerc” și deci forma internă a astronimului este „cercul cerului”. Nouă ni se pare că evoluția semantică „boltă cerească” → „Calea lactee”, propusă în DA pentru *Crângul cerului*, nu este foarte convingătoare. După părerea noastră, cuvântul *crâng* păstrează aici sensul slav inițial „cerc” și astronimul este un calc făcut de dacoromâni după denumirea cu formă internă „cercul cerului” din limba populației romanizate, pe care o reconstruim ca **orbis caelli*. Forma *orbu* în *Orbu cerului*, în loc de forma așteptată **orbe* (< lat. *orbis* „cerc”), se explică prin confuzia între *orbis* „cerc” și *orbis* „lipsit de ceva; orb”, înregistrată încă din latină. Aceasta a dus la modificarea sensului după *orbis* „orb”, în astronimul *Orbu cerului* (< **orbis caelli*) după același mecanism, urmele căruia le regăsim și în denumirea meglenoromână pentru „tâmples” *uorbil' uocli*⁷. Faza următoare din acționarea acestei etimologii populare este astronimul

Calea orbilor. Apariția noului element – *cale* sau *drum* – se explică prin: 1) necesitatea de a introduce un nou element de bază, din cauza modificării semantice și morfologice a lui *orbis* în *orbis*; 2) drumul este imaginea principală în denumirile latine și romanice ale Căii Lactee. Noua formă internă „drumul orbilor“ naște și explicația termenului ca „drum după care se orientează orbii noaptea sau care este dat orbilor de Dumnezeu, ca să le arate calea spre lumea de dincolo“. Mai departe, *Calea orbilor* e transformată de slavi, ca rezultat al metatezei licvidei, în *Calea robilor* (pentru slavi, protoslav. **orbŭ* „rob“ a coincis cu *orb* din *Calea orbilor*). Probabil, legenda robilor fugiți s-a născut din interferența „denumirilor Traiane“ cu denumirea nou-născută *Calea / Drumul robilor* și amintirea vie despre cucerirea Daciei de către împăratul Traian.

4.2. Denumirea Căii Lactee ca „drumul laptelui“ își are rădăcinile în antichitate. Cele mai vechi nume în greaca veche sunt *to gála ouranion* (cuvânt cu cuvânt: „laptele cerului“) și *to gála* (literal „laptele“). Mai târziu sunt *Galaktos kiklos* și *Galaktios kiklos* (cuvânt cu cuvânt: „cercul laptelui“). Etapa următoare din evoluția denumirilor vechi grecești prezintă *Galaksios* (<*Galaktios*), *o Galaksias* și *o Galaktias*. Romanii urmează tradiția grecească în denumirea Căii Lactee: *Galaxius*, *Galaxeus*, *Circulus lacteus*, *Orbis lacteus* și *Via lactea*. După V. Gündel, nu se poate stabili dacă romanii au avut sau nu o denumire proprie pentru Calea Lactee, fiindcă termenii latini sunt în strânsă legătură cu cei vechi grecești. Singurul moment nou este imaginea drumului – *via*, considerat de C. Volpati ca denumirea latină originală. Cele mai multe limbi europene cunosc de obicei, ca denumiri literare, termeni cu forma internă „calea laptelui“. Prezența elementului „drum“ arată clar proveniența latină, și nu greacă veche, a denumirilor europene. Pentru Peninsula Balcanică, numele de acest tip nu sunt prea caracteristice și, în măsura în care sunt înregistrate în bulgară și albaneză, sunt fără îndoială literare. Altfel stau lucrurile în română. În graiurile dacoromâne, aria lui *Calea laptelui*, *Drumu laptelui*, *Drumul de lapte* este mai compactă în regiunea Făgărașului și Brașovului, dar astrinimul se întâlnește și în unele localități din Banat, Oltenia, Muntenia și Moldova. Este greu de stabilit dacă această răspândire arată influența limbii literare asupra graiurilor, dar prezența acestei denumiri și în aromână (*Călea a lăptihui*) ne dă dreptul să presupunem că româna este singura limbă romanică păstrătoare (nu numai pe cale celtică) a modelului latin, exprimat prin *Via lactea*. Vom aminti că tot numai în română (dintre limbile romanice) continuă să existe și lat. *Lucifer*, iar după ipoteza, exprimată mai sus, și lat. *Orbis [lacteus]*.

4.3. În română și bulgară există și alte denumiri locale ale Căii Lactee, în care apare imaginea drumului. Mai ales la românii din Moldova și Oltenia, Calea Lactee se interpretează după tradiția creștină ca drumul spiritelor celor morți spre lumea cealaltă – spre cer, rai sau infern, spre Judecata de Apoi, ceea ce în limbă se oglindește în denumiri de tipul *Calea dreptilor*, *Calea păcătoșilor* etc. Multe interpretări românești creștine sunt variante ale reprezentării Căii Lactee ca drumul robilor fugiți. Cu interpretarea Căii Lactee ca drum ceresc, drum spre lume de dincolo, sunt legate și toate denumirile în care ea este atribuită unor personaje creștine diferite: mgl. *Drumu Domnului*, dr. *Drumul / Dunga îngerilor*, *Drumul celor trei crai*.

4.4. În Balcani, modelul onomasiologic „râul Iordan“ este specific numai pentru greci – *Iordanis potamos, poutamos*. De la ei a pătruns și într-o localitate turcească. Răspândirea generală a modelului chiar și în zone cunoscute prin lexicul lor arhaic îi confirmă vechimea relativă (dar după sec. I, cum arată legătura cu creștinismul).

4.5. Limbile balcanice cunosc și modelul onomasiologic „brâu“ în denumirea Căii Lactee: bulg. *Pojas*, gr. *To zounar tou ourané*, cuvânt cu cuvânt „brăul cerului“, *To zounari tis kalogrias*, cuvânt cu cuvânt „brăul călugăriței“, dr. *Brăul, Brăul cerului, Brăul luminos al cerului*, ar. *Brănu uranólui*, dr. *Brăul pământului, Brăul îngerilor, Brăul Maicii Domnului*. În bulgară și greacă, aceste denumiri au un caracter local, iar în dacoromână ele au o arie bine delimitată – Moldova de sud-vest și Transilvania de sud-est. Deși astronimul bulgar are corespondențe în slovenă, polonă și rusă, nu este sigur că în bulgară denumirea este arhaică, fiindcă ea poate fi și rezultatul contactelor lingvistice româno-bulgare. În română însă acest model cu siguranță este foarte vechi, dacă se au în vedere paralela dacoromână-aromână (dovadă a existenței astronimului în româna comună) și realizarea modelului în ambele dialectele cu același cuvânt, socotit ca provenit din substrat.

5. În ce privește denumirile Căii Lactee, o atenție specială merită relația astronim: legendă. În interpretările ca „paie“, astronimul sintetizează legenda respectivă (funcția „condensatoare“ a termenului după terminologia lui Sv. Tolstaja⁸). În acest tip de relație între astronim și legendă, importantă este legenda, ceea ce în perspectiva areală este demonstrat prin faptul că legenda se răspândește prima (și deci are o arie mai întinsă), iar astronimul respectiv se răspândește mai târziu. Există și relația inversă – termenul „creează“ legenda (funcția „producătoare“ a termenului după terminologia lui Sv. Tolstaja): de exemplu, astronimul *Calea orbilor* „creează“ explicația că aceasta este drumul după care se orientează orbii noaptea sau care este dăruit orbilor de către Dumnezeu, ca să le arate drumul spre lumea de dincolo; alt exemplu: interpretarea denumirilor cu numele împăratului Traian în contextul culturii populare este unul dintre factorii care „creează“ legendele despre Calea Lactee, legate de împăratul Traian, ceea ce explică și versiunile foarte diferite ale acestor legende.

Note

1. Referitor la această problemă, v. următoarele publicații ale D. Mladenova: *Balkanski etnolingvistični usporodi iz oblasita na narodnata astronomija*. Rezumatul tezei de doctorat, Sofia, 1996, 35 p.; *Bălgarski dialektni nazvanija na săzvedjeto Orion*, în „Bălgarska reč“, 1995, 2, p. 23-24; *Bălgarskite narodni astronomi – ogledalo za istorijata na bălgarskija ezik*, în „Bălgar ski ezik“, 1996, 2, p. 49-52; *Balkan-*

- ski usporèdiți pri narodnite nazvanija na zvezdi i săzvezdija*. 1. *Astronomi s văt-rešna forma „ralița (čast ot raloto)“*, în „Bălgarska knižovna i narodna reč“, sub ti-par la Editura Universității din Sofia „St. Kliment Ohridski“ (13 p. + 1 h.); *Balkanski usporèdiți pri narodnite nazvanija na zvezdi i săzvezdija*. 2. *Astronomi s văt-rešna forma „moma s kobilița“*, în „Etnolingvistični problemi na balkanskite narodi“ (25 p. + 1 h.), sub ti-par; *Die rumänischen volkstümlichen Stern- und Sternbildnamen in der Perspektive der Balkansprachen*, în „Revue des études sud-est europé-nes“, 1997, 3-4, sub ti-par.
2. Problema aceasta este mai amănunțit și mai argumentat discutată în capitolul de-spre Calea Lactee în D. Mladenova, *Balkanski etnolingvistični usporèdici iz oblasti na narodnata astronomija*, Sofia, 1996 (574 p. și 39 hărți). Teză de doctorat, sub ti-par.
 3. Există cercetări asupra denumirilor franțuzești (H. Rotzler. *Die Benennungen der Milchstrasse im Französischen*. Romanische Forschungen. Erlangen, XXXIII Bd., 1915, 794-850), romanice (C. Volpati, *Nomi romanzi della Via lattea*. „Revue de lin-guistique romane“, 9, Paris, 1933, 1-51), germane (V. Stegemann, *Sternbilder II. Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*, Bd. 9, Berlin, 1938-1941, 677-689), vechi grecești și latine (W. Gundel, *Galaksias – Paulys Real – Enzyklopä-die der klassischen Altertumswissenschaft*, Neue Bearbeitung, begonnen von G. Wissowa. 7. Bd., Stuttgart, 1912, 560-571), slave (Wl. Kupiszewski, *Polskie slow-nictwo z zakresu astronomii i miar czasu*, Warszawa, 1974, 102-108; K. Moszyn-ski, *Kultura ludowa slowian*. Tom II. *Kultura duchowa*. Cz. 1. Warszawa 1967², 44-45). Pentru denumirile și reprezentările Căii Lactee la multe popoare europene și neeuropene, v. M. Gladyszowa, *Wiedza ludowa o gwiazdach*, Wrocław 1960 (= Bi-blioteka etnografii polskiej. Nr. 4), 77-89, 139-143. Însă prima contribuție în acest domeniu îi aparține lui J. Grimm care, în *Deutsche Mythologie*. Gütersloh, 1875⁴, Bd. I, 296; Nachträge, p. 106, se oprește și la denumirile Căii Lactee în mai multe limbi.

Pentru regiunea sud-est europeană vom menționa cercetarea denumirilor și legen-delor neogrecești în perspectiva comparată, largă a lui N. Politis, *Oi peri asteron kai asterismon mythoi*, în N.G. Politis, *Laografika symmeikta*, Athinai, Tomos B., 1921, 178-208; lucrarea lui L. Mándoki: (*Straw Path. Data on the Spread and the Origin of the Mediterranean Name Type of Via Lactea*. – Acta Ethnographica Academiae Scientiarum Hungaricae. T. XIV. Budapest, 1965, 117-139) despre denumirile și legendele maghiare, reprezentând Calea Lactee ca „paie împărțiate“, unde sunt aplicate metoda contrastivă și cea areală; E. Vrabie (*Termeni bazati pe metafore, la români și la alte popoare*. – Studii de slavistică. Vol. I. București, 1969, 89-113) se oprește la denumirea română metaforică *Paiele țiganului*, analizând-o tot așa în perspectiva comparată; M. Bojan (*Numiri populare românești pentru Calea Lactee*. – Cercetări de lingvistică. Anul XV/1970, 1) prezintă denumirile românești dialectale la nivel lingvogeografic, dar fără comparație cu astronimele populare în alte limbi; pe șaza unor materiale nepublicate din Atlasul lingvistic mediteranean. M. Cortel-azzo se ocupă de denumirile Căii Lactee în aria mediteraneană, așa cum este pre-zențată în rețeaua atlasului, adică numai zonele litorale (M. Cortelazzo. *Conver-gencies and Divergencies in Mediterranean Names for the Milky Way (Based on ALM Materials)*. – Issues in Linguistics. Papers in Honor of Henry and Renée Kahane. Urbana, Chicago, London, 1973, 114-125); tipurile de denumiri și legende

bulgărești sunt prezentate de N. Kovačev, fără să fie puse în context balcanic și slav mai larg și fără analiză areală (N. Kovačev, *Galaktikata v predstavite i kosmonimijata na bŭlgarskija narod*, în „Slavistični proučvanija“. Sbornik v čest na X Meždunaroden slavističen Kongres, Veliko Târnovo, 1988, p. 23-27).

Nu este posibil să prezentăm amănunțit datele lingvistice și etnografice pe care le-am adunat, și nici sursele lor. Au fost folosite multe dicționare și atlase dialectale, arhive dialectale și etnografice, publicații etnografice etc. Aș vrea să notez numai unele publicații dedicate special astronomiilor și legendelor, legate de ele: J. Kovačev, *Narodna astronomija i meteorologija. Prinos kŭm bŭlgarskija folklor*, în Sbornik za narodni umotvorenija i narodopis 30. Sofia, 1914; V. Koseska, *Bulgarškie slounictvo meteorologiczne na tle oĝŭhtoslowianskim*. Wrocław. Warszawa, Kraków. Gdansk. 1972; I. Otescu, *Credințele țăranului român despre cer și stele*. – Analele Academiei Române. Seria II. – Tomul XXIX. 1906-1907. Memoriile Secțiunii literare. București, 1907; T. Pamfile, *Cerul și podoabele lui după credințele poporului român*. – Din viața poporului român. Culegeri și studii XXVI. București, 1915; N. Dj. Janković, *Astronomija u predanjima, običajima i umotvorinami srba*, în „Srpski etnografski zbornik“, kn. LXIII, Drugo odeljenje. Život i običaji narodni, kn. 28. Beograd, 1951; Tih. R. Djordjević, *Priroda u verovaniju i predanju našega naroda*. 1 kn. în „Srpski etnografski zbornik“, kn. LXXI, Odeljenje društvenih nauka. Život i običaji narodni, kn. 32, Beograd, 1958; M. Matičetov, *Slovenska ljudska imena zvezd in predstave o njih*. – Anzeiger für slavische Philologie 6. Wiesbaden, 1972, 60-103; Vl. Gordlevskij, *Predstavlenija osmancev o nebesnyh telah. Materjalj*, în „Etnografičeskoe obozrenie“, 1909/4, god. XXI, kn. LXXXIII, Moskva, 1910; U. Harva, *Die religiösen Vorstellungen der altaischen Völker* (= FFC 125). Helsinki, 1938.

4. L. Mándoki, *op. cit.*, p. 135.

5. E. Vrabie, *op. cit.*, 96.

6. S.V. Semčinskij, *Bilingvizm i zaimstvovanie metafor (Na materiale slavjano-vostočnoromanskih jazykovyh kontaktov)*, în „Filologičeskie nauki“, 1975, 4, p. 66.

7. Mgl. *uorbu uocl'u* „tâmplă“ a moștenit lat. *oculorum orbis*, *orbis* „orbitele ochilor, ochii“ (pentru acest sens al lui *orbis* v. Thesaurus Linguae Latinae. Vol. IX, 2, fasc. VI, Leipzig, 1978, p. 912), având loc aici o confuzie a lat. *orbis* „cerc“ și *orbis* „lipsit de ceva; orb“ (e posibil chiar ca această confuzie să fie fost cauza lipsei unor moștenitori ai lat. *orbis* în limbile romanice). Tocmai confuzia între *orbis* și *orbis* a dus la transformarea semantică a mgl. *uorbu uocl'u* după *orbis* „orb“ și de aici forma internă a construcției meglenoromâne este „orbul ochiului“. Evoluția formei interne cunoaște trei faze: 1) „orbita ochiului“ (lat. *oculorum orbis*); după confuzia între *orbis* și *orbis* → 2. „orbul ochiului“ (această fază este păstrată în mgl. *uorbu uocl'u*, *uorbil'i uocl'i* „tâmplă, tâmple“ → 3) „ochi orb“, „ochi orbi“ – faza aceasta este atestată în denumirile dialectale dacoromâne pentru tâmplă *ochiul orb* (Banat), *ochi chior* (Dobrogea) (DLR 7/2, 93). Cu aceeași formă internă sunt denumirile tâmplei în bulgară, sârbocroată și maghiară: bulg. *slepji očji*, sârbocr. *sljepo oko*, *slepočnica*, *sljepočica*, *sljepočnjača*, *sljepočina*, *sljepočje*, mag. *vakszem*. Până acum, denumirile românești, din cauza individualității lor în comparație cu celelalte limbi romanice, au fost explicate ca rezultat al influenței sârbocroate (D. Gămulescu, *Elemente de origine sârbocroată ale vocabularului dacoromân*. Bucu-

rești-Pančevo, 1974, p. 164) sau maghiare (G. Rohlfs, *Die lexikalische Differenzierung der romanischen Sprachen*. München, 1954, p. 70). De fapt, modelul probabil este latinobalcanic (sau român), pentru că tocmai în latina balcanică s-ar fi putut realiza transformarea semantică a lui *orbis* după *orbus* ca rezultat al etimologiei populare.

8. Cf. S.M. Tolstaja, *Terminologija obrjadov i verovanij kak istočnik rekonstrukcii drevnej duhovnoj kul'tury*, în „Slavjanskij i balkanskij fol'klor. *Rekonstrukcija drevnej slavjanskoj duhovnoj kul'tury: istočniki i metody*, Moskva, 1989, p. 228.